

ВПЛИВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА РОЗВИТОК МУЗИЧНО-ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ НА ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНІ (II ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XVIII)

рольну, яка дає змогу оцінити рівень опанування учнями програмного матеріалу, внести в дидактичний процес певні корективи.

Отже, семінар – це основний вид занять для поглиблення і закріплення знань, формування переконань та розвитку особистості учня.

Висновки. Відомо, що рідна мова виступає могутнім чинником відображення дійсності в її національному виявленні. Засобами національної мови створюється система понять, на ґрунті якої, зрештою, формується картина світу, тобто виражена в мовних категоріях сукупність уявлень і суджень про позамовну дійсність. У процесі оволодіння національно-мовним арсеналом, що відтворює спосіб життя, світобачення українця, розвивається національна самосвідомість. А тому звернення до мовних компонентів із чітко окресленою національною орієнтацією сприяє духовному і культурному збагаченню людини.

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994. – С. 35.

2. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник. – Дрогобич: Коло, 2003. – С. 457 – 464.

3. Волкова Н.П. Педагогіка. Посібник. – К. – “Академія”, 2002. – С. 430 – 434.

4. Kupisiewicz Cz. Podstawy dydaktyki ogólnej. – S. 142.

5. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу. Твори: У 7-и т. – К., 1954. – Т.5. – С. 9 – 13.

6. Огієнко І. Історія української літературної мови. – К.: Либідь, 1995. – С. 3; 284.

7. Огієнко І. Рідна мова і культура народу / Шлях виховання й навчання. – VIII-річник. – 1934. – С. 31.

8. Сімович В. Рідна мова й інтелектуальний розвиток дитини // Шлях виховання й навчання. – 1934. – VIII-річник. – С. 41.

9. Ушинський К.Д. Собр.соч.: В 11 т. – М., 1959. – Т.6. – С. 314.

10. Ушинський К.Д. Твори в шести томах. – К., 1954; Т.1. – С. 270 – 275.

11. Ушинський К.Д. Твори в шести томах. – К., 1954; Т.2. – С. 136.

12. Ягупов В.В. Педагогіка. Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2002. – С. 325 – 337.

13. Ярема Я. Перший український педагогічний конгрес, 1935.

Світлана Матвієнко, аспірантка кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, Чернігівська область

ВПЛИВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА РОЗВИТОК МУЗИЧНО-ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ НА ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНІ (II ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XVIII)

У статті проаналізовано особливості розвитку процесу музичної освіти в Чернігівському регіоні у зазначений період. Наголошено, що даний процес здійснювався під впливом західноєвропейських ренесансно-гуманістичних елементів на основі регіональних музично-освітніх традицій. Автором визначено основні напрями професіоналізації музичної освіти, які розвивалися під впливом західноєвропейської музичної практики XVII ст.

Актуальність дослідження. Дослідження концептуальних засад відродження і розвитку національної освіти зумовлює необхідність переосмислення педагогічних традицій та освітніх надбань окремих регіонів. Регіональна музична освіта – новий в педагогічній науці напрям – набирає нині особливої значущості в сфері гуманітарних досліджень та виховання.

Вибір Чернігівського регіону для нашого дос-

лідження є не випадковим, оскільки з XVII ст. Чернігово-Сіверщина в загальноросійському культурно-освітньому просторі посідала особливе місце як центр великого поліетнічного регіону; форпост освіти, культури та просвітництва на Півночі України. Чернігово-Сіверщина в історично ранні терміни опанувала європейські форми музичної освіти та виховання, європейську практику навчання музики. Вагомий внесок у розви-

ВПЛИВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА РОЗВИТОК МУЗИЧНО-ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ НА ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНІ (ІІ ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XVIII)

ток національного музичного виховання Чернігово-Сіверщиною було привнесено саме з середини XVII ст., коли в силу історичних умов вона почала займати провідні позиції в розвитку української освіти та визначала пріоритети в культурно-просвітницькому русі на Москву. Тому **актуальність дослідження** обумовлена необхідністю висвітлення окремих аспектів розвитку музичної освіти Чернігівщини в II половині XVII ст. – на початку XVIII ст., зумовлених впливом тогочасної західноєвропейської культури.

Об’єкт дослідження: процес розвитку музичної освіти на Чернігово-Сіверщині.

Предмет дослідження: вплив західноєвропейської культури на розвиток процесу музичної освіти на Чернігово-Сіверщині у II половині XVII – на початку XVIII ст.

Мета дослідження: проаналізувати особливості впливу західноєвропейської культури XVII ст. на процес розвитку музичної освіти на Чернігово-Сіверщині в даний історичний період.

Завдання:

1. Визначити особливості впливу західноєвропейської культури на розвиток музичної освіти на Чернігово-Сіверщині у II половині XVII ст. – на початку XVIII ст.

2. Виявити провідні тенденції розвитку музичної освіти в Чернігівському регіоні, сформовані під впливом західноєвропейської культури у II половині XVII ст. – на початку XVIII ст.

3. Вказати шляхи використання позитивного досвіду музичного виховання дітей в Чернігівському регіоні щодо використання в сучасних умовах.

Аналіз останніх публікацій. Розвитку освіти та культури на Чернігівщині в різні історичні періоди присвячені наукові роботи М. Грушевського, Б. Грінченка, В. Іванова, О. Михайличенка, О. Ростовського, А. Адруг, О. Удода, О. Коваленка, Л. Масол, Г. Самойленка, В. Шевченка та ін.

Висвітленню окремих сторін історичного розвитку музичного та культурного життя регіону в різні періоди присвячені дисертаційні дослідження О. Васюти, Л. Дорохіної, Т. Ляшенко, В. Малинєвської.

В останні роки вплив західноєвропейської культури на розвиток музичної освіти на Чернігівщині в даний історичний період тією чи іншою мірою розглянуто дисертаційних роботах: К. Шамаєвої (у зв’язку зі становленням засад професійної музичної освіти в регіоні), А. Омельченко (здійснено аналіз гуманістичних ідей чернігівських просвітителів XVII – XVIII ст.), О. Травкіної (розглянуто особливості становлення музично-освітніх

форм у Чернігівському колегіумі), Л. Баранівської (визначено роль сприяння гетьманів та козацької старшини в поширенні ідей Реформації та Просвітництва на Чернігівщині в означений період).

Виклад основного матеріалу. Суспільно-політичні процеси, які відбувалися в Україні в II половині XVII – до початку XVIII ст. знаменували якісно новий період розвитку національної культури, мистецтва, освіти, науки. Цей період “духовного розвою” української культури – як аспекту новацій, які формувалися на ґрунті ренесансно-гуманістичного світогляду, – мав далекосяжні наслідки для прийдешніх поколінь [2; 9; 10; 11].

У зв’язку із секуляризацією – набуттям державою світського характеру – у вітчизняну культуру та освіту вливається потужний світський струмінь. З’являється потреба у великій кількості освічених людей. У поглядах суспільства відбуваються радикальні зміни на зміст освіти, на сутність поняття “музика” (“мусікія”). Тогочасна вітчизняна музично-педагогічна думка та музично-освітня практика спрямовуються на засвоєння західноєвропейської музики, а також типових для неї форм музикування.

У цей період роль Чернігова як одного з визначних культурних, історичних та освітніх центрів Лівобережної України значно зросла. За висловом академіка М.С. Грушевського, саме Чернігово-Сіверщина в період Гетьманщини (1648 – 1783 рр.) брала перевагу своєю активною стороною, коли “вона ставала українською робітнею, де кували нові форми української культури” [3, 14].

Із входженням Чернігівського краю до складу Гетьманщини оновлюється духовне життя регіону, основними складовими якого стають освіта, книгодрукування, мистецтво. Потужний розвиток культурно-освітньої сфери Сіверщини прискорювало як економічне зростання міст, так і використання в її міському самоврядуванні магдебурзького права. Завдяки цьому “Гетьманщина, а згодом й Слобожанщина поступово перетворилися на регіони з високим загальним рівнем освіти й науки. Велику роль у їх розвитку відігравало православне духовенство, Церква” [6, 155].

Загальному піднесенню освіти та культури в регіоні в даний період сприяли також наступні фактори:

1. Унікальність державно-політичної ролі Чернігівщини – другого після Києва культурно-освітнього та церковно-православного осередку України XVII – XVIII ст. Наявність резиденцій гетьманів, що за часів Гетьманщини ставали столичними містами, Батурина та Глухова, які “гуртували коло себе значні культурні сили” [9,15].

ВПЛИВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА РОЗВИТОК МУЗИЧНО-ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ НА ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНІ (ІІ ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XVIII)

2. Сприяння козацько-старшинської верхівки освітнім та культурним новаціям в регіоні.

3. Культурно-просвітницький феномен “глухівського періоду” (М. Самчишин, А. Савич, М. Марченко, О. Кравчук). Глухів – театральна столиця України XVIII ст., відомий осередок музичної освіти, де також “найкраще було поставлене традиційне навчання співу у церковних школах” [5, 16].

Чернігово-Сіверщина, формуючись як культурно-освітній осередок в складі Гетьманщини, за сприяння освіти церковних та державних діячів (в тому числі випускників Києво-Могилянської академії), поступово переносила педагогічну західноєвропейську думку, зокрема, польські освітні реформи на свій суспільно-політичний устрій. Музично-виховний досвід уніатських освітніх закладів, що діяли в краї за часів полонізації, став додатковим стимулом для музично-освітніх новацій на території краю. “Самий натиск римо-католицизму й викликана ним релігійна боротьба спонукували українське громадянство організуватися для самооборони і братися за насадження у себе школи й просвіти на західноєвропейський зразок” [4, 228]. Найбільш яскраво даний процес проявився в організації музичного виховання в Чернігівському колегіумі (1700).

Впливом польсько-католицької культури була зумовлена реформація церковного співу кінця XVI – початку XVIII ст. та поява новітньої практики багатоголосного *партесного співу*. Виняткова роль в опануванні даного **напрямку співацької освіти** в загальноукраїнському контексті та її подальшому розповсюдженні теренами Російської імперії належить саме Чернігово-Сіверщині.

Слід зазначити, що церковно-співацька освіта Чернігівщини на той час вже мала потужні вітчизняно-регіональні виконавські та педагогічні традиції. Вони сформувалися в монастирських хорах Чернігівської єпархії (заснована 992) – найбільшою за кількістю культових закладів в Україні. Високий рівень церковно-хорового виконавства та міцна професійно-освітня база забезпечували Чернігівщині провідні позиції в державі в галузі навчання церковного співу.

У церковних та архієрейських хорах професіоналізація даного напрямку відбувалася також через засвоєння західноєвропейської практики навчання співу по нотах. Мистецтвознавець Н. Герасимова-Персидська відзначає, що “з прийняттям багатоголосся церква України зробила рішучий крок в бік Заходу” [1, 27].

Синтез регіональних церковно-співацьких традицій та західноєвропейського досвіду сприяв засвоєнню провідними хоровими колективами

Чернігівської єпархії партесних концертів, псалм та кантів – національного варіанту багатьох європейських музичних жанрів даного напрямку. Означені музичні жанри вже відповідали естетичним потребам свого часу.

Важливу роль у **професіоналізації** музичної освіти на території Чернігівщини відігравали систематичні набори малолітніх співаків до Петербурзької Придворної капели. Вони тривали з кінця XVII до початку XIX ст. У ряді історичних документів знаходимо відомості про виклики у Москву, а згодом і у Петербург кваліфікованих півчих, регентів, музик-інструменталістів та учителів співу. Провідне місце серед регіонів Лівобережної України за кількістю наборів та якістю відібраних голосів посідала Чернігівщина – “джерело, звідки набирались співці та музики” [7, 3].

Таким чином, з періоду “опанування партесним співом” ми можемо говорити про *безпосередність впливу західноєвропейської культури* на розвиток музичної освіти в Чернігівському регіоні.

Музична культура раннього буржуазного суспільства, яка потужно розвивалася на Сіверській землі з II половини XVII ст., з появою перших форм світської музичної освіти зазнала впливу західноєвропейської музичної практики і в її **інструментальному напрямі**. Західноєвропейські ідеї утилітарного заняття мистецтвом (зокрема – музикою) втілювалися в творчості музикантів-інструменталістів: людей, для яких музика стала професією та давала змогу заробляти на життя. Даний музично-освітній напрям та виникнення нових, європейських форм інструментального музикування доби Ренесансу пов’язані із діяльністю *народних аматорських колективів*.

У ряді досліджень (Ф. Лавров, Б. Кирдан, М. Сперанський), пов’язаних з музичною культурою Чернігівщини, зазначається, що в цей період були сформовані осередки освітньо-виховної роботи, основними з яких були:

1. Музичні цехи;
2. Кобзарські і лірницькі школи [12].

Заснування ремісничих та *музичних цехів* відбулося на Сіверських землях Лівобережної України з впровадженням Магдебурзького права. Музикознавець М. Грінченко називає їх “цікавим явищем своєрідного українського мейстерзінгерства” [2, 74]. Музичні цехи, подібно до західноєвропейських, виконували роль своєрідних осередків музичної освіти та об’єднували козацьких музик – співаків та інструменталістів. Вони мали практичний характер, зумовлений прикладною функцією міського мистецтва з відповідним

ВПЛИВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА РОЗВИТОК МУЗИЧНО-ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ НА ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНІ (ІІ ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XVIII)

репертуаром жанрів міської музики. Спочатку діяльність цехових музикантів на Чернігівщині була тісно пов'язана з полковими оркестрами. Особливо довго це співробітництво тривало в Прилуках та Стародубі. На Чернігівщині музикантські цехи виникли: у Прилуках (1686), в Стародубі (1705), Ніжині (1729), Чернігові (1729). Найбільшого розквіту діяльність музичних цехів на Чернігівщині, за даними чернігівського історика О. Лазаревського, досягла за часів правління гетьмана І. Мазепи, про що згадується в універсалах гетьмана 1704 – 1705 років. У другій половині XVIII ст. розмах її значно зменшується. На цей час музичні цехи функціонували на Чернігівщині лише в Ніжині та Чернігові.

Цехово-шкільна структура товариств спостерігалась і в діяльності *кобзарських* об'єднань. Виникнення кобзарських товариств на Чернігівщині досліджувалось у працях вчених М. Сперанського, Г. Хоткевича, Д. Ревуцького, М. Лисенка, М. Полотая, Б. Кирдана, М. Максимовича та ін. Дані дослідники зазначали, що кобзарські музично-виховні традиції Чернігівщини є найбільш визначними загальноукраїнському контексті. У їх діяльності традиційно зберігалась релігійно-національна своєрідність, висока духовність доби Козаччини. Поява нового типу співців у регіоні позначилась і складанням їхнього світського репертуару – дум та історичних пісень. На думку дослідників, саме на Чернігівщині було складено перлини українського епосу – думу “Козак Нетяга Фесько Ганжа Андигер” та “Думу про оренди” [2; 10].

З початком XVIII ст. завдяки поширенню ідей західноєвропейського Просвітництва відбувається подальше культурне зростання Чернігівського краю, розвиток структурованої освітньої ситуації (у тому числі в галузі музичного виховання в закладах загальноосвітнього типу та Чернігівському колегіумі). Чернігівщина в цей період збагатилась значними здобутками у сфері *просвітництва*, які мали вирішальний вплив на подальший розвиток музично-освітньої справи: її форм і жанрів, професіоналізації навчання хорового співу. Серед них:

1. Сприяння високоосвіченої місцевої еліти (Д. Туптало (Д. Ростовський), І. Галятовський, С. Яворський, І. Максимович та ін.) становленню музичного професіоналізму та розвитку нових вокально-хорових жанрів (партесних концертів, псалм та кантів) в рамках естетики українського бароко.

2. Культурно-просвітницька діяльність чернігівського архієпископа Лазаря Барановича. Організація ним співочої школи при Братському монастирі.

3. Розвиток музичного мистецтва та професіоналізму в Чернігові в другій половині XVII ст. завдяки концертній діяльності капели Лазаря Барановича (так звані “архієрейські хори”). Зазвичай *архієрейські хори* виконували функції музично-педагогічних осередків, вони були вогнищами музичної культури, тут було сконцентровано навчання музичній грамоті та співацькій майстерності. Їх виконавство слугувало зразком для інших хорів.

На думку сучасних чернігівських істориків, вже в II половині XVII ст. відбувається кардинальний злам стереотипів культурно-освітніх орієнтацій на Річ Посполиту та формуються нові орієнтації на Москву [12, 7]. Ми вважаємо, що музична освіта Чернігівщини лише змінює вектор засвоєння музично-освітніх новацій, переводячи його на Італію, Францію, згодом – Німеччину. Саме зміна духовних орієнтирів новітньої української еліти – гетьманів та козацької старшини – сприяла появі на території Чернігівщини у XVIII ст. таких культурних феноменів, як кріпацькі капели, музичні театри тощо.

Таким чином, аналіз даного питання дав підставу для таких **висновків**:

1. *Особливостями* впливу західноєвропейської культури на розвиток музичної освіти на Чернігово-Сіверщині з II половини XVII ст. – до початку XVIII ст. було *історично раннє*:

- засвоєння світських музично-освітніх форм та музичних жанрів;

- опанування партесного стилю (що сприяло подальшій професіоналізації церковно-співацької освіти);

- становлення освітніх та виконавських форм світського інструментального напрямку в розвиненій мережі цехових та кобзарських об'єднань;

- поширення ідей західноєвропейського просвітництва про необхідність оновлення музичної практики, зокрема щодо становлення основних форм музичного виховання.

2. Провідними *тенденціями* розвитку музичної освіти в Чернігівському регіоні у II половині XVII ст. – на початку XVIII ст., сформованими під впливом західноєвропейської культури, були:

- засвоєння різноманітних жанрів та форм західноєвропейської музично-освітньої практики;

- поглиблення музично-професійної освіти в її основних напрямках.

3. У наш час національного відродження, коли усвідомлюється необхідність звернення до освітніх та культурних надбань попередніх поколінь, здобутки видатних історико-культурних регіонів мають бути відображені у сучасній освітній практиці, зокрема у читанні

СИСТЕМА ПОЗАКЛАСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

спекурсів з історії регіональної музичної освіти тощо.

1. Герасимова-Персидська Н. Церква на Україні як рушійна сила перетворень в музичній культурі XVI – XVII ст. // *Музика*, 1993. – №3. – С. 26 – 27.

2. Грінченко М. Історія української музики. – К. Вид-во Спілка, 1922. – 278с.

3. Грушевський М. Чернігів і Сіверщина в історії: кілька спостережень, здогадів, побажань. / *Гарт*. – 1991. – №3 (21 січня). – С. 1 – 14.

4. Дорошенко Д. Нарис історії України. вид. 2-е. В II-х томах. – К.: Глобус, 1991.

5. Іванов В.Ф. Співацька освіта в Україні. X – XVIII ст. – К.: Вища школа, 1992 – 71 с.

6. Історія України. Навчальний посібник. Під ред. В.А. Смолія. – К.: Альтернативи, 1997. – 416 с.

7. Копержінський К. Музичне життя на

Чернігівщині в другій половині XVIII та на початку XIX ст. – *ІР НБУ*, ф. X, оп.15023, 20-ті роки XX ст. – 19 арк.

8. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія українського народу: курс читаний в українському народному університеті. – К., 1918. – 89с.

9. Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: АртЕк, 1998. – 728с.

10. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К.: Наукова думка, 2001. – 912с.

11. Сперанский М. Южнорусская песня и современные ее носители. // *Сборник историко-филологического общества при институте князя Безбородко в Нежине*. – К., 1904. – т.V.

12. Шевченко В. Соціокультурні та філософські підстави вищої освіти у Чернігові. // *Три століття гуманітарної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету*. – Чернігів, 2001. – С. 5 – 7.

Алла Возняк, аспірант кафедри педагогіки

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

СИСТЕМА ПОЗАКЛАСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті проаналізовано систему позакласної виховної роботи В. Сухомлинського у Павлівській школі.

Постановка проблеми. Школа на сьогодні є тим осередком, де здійснюється виховання і формування дитячої особистості. У навчально-виховному процесі сучасної школи наголос має ставитися на моральному аспекті будь-якої діяльності, а особливо позакласної, як такої, що володіє могутнім виховним потенціалом. Аналіз архівних матеріалів, праць В. Сухомлинського дає підстави стверджувати, що він розробив власну систему формування творчої особистості школяра від шестирічного віку до закінчення школи, яка реалізовувалася в цілісному навчально-виховному процесі: через навчальні предмети, позакласну шкільну роботу, різні форми соціальної діяльності.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідженням позакласної виховної роботи займалася і займається на даний час значна кількість вчених-педагогів. В. Сухомлинський, І. Бех, С. Дем'янчук, М. Сметанський, А. Богуш, Т. Суценко, М. Ярмаченко, В. Кузь, М. Винниченко,

Є. Марієнгоф, З. Сергійчук – розглядають позакласну виховну діяльність як важливий засіб виховання учнів. Р. Вайнола, В. Рибалка, М. Гук, П. Кендзьор, О. Бойко, Ю. Бардашевська, М. Вайновська – науковці, в дослідженнях яких розглядаються аспекти формування творчої особистості у позакласній виховній роботі. С. Гончаренко, В. Новоселецький, В. Оржехівська, В. Постовий, Л. Хлебнікова, К. Чорна – автори “Концепції позакласної виховної роботи в ЗОСШ”, А. Киричук – автор “Концепції виховання підростаючої особистості”. В. Бондар, Б. Которяєв, І. Лернер, М. Махмутов, О. Алексюк, А. Киричук, А. Матюшкін, П. Підкасистий, О. Савченко та інші розглядають творчість та формування творчої особистості.

Мета статті: проаналізувати теоретичні засади організації системи позакласної виховної роботи у педагогічній практиці В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Система по-